

BALATON-VIDÉKI
RÉGÉSZETI KUTATÁSAIM
NÉMI EREDMÉNYE.

JELENTÉS,

írta és az »Orsz. Régészeti és Embertani Társulat« 1891. évi jan. 27.
választmányi gyűlésén, a m. tud. akademia I. emeleti termében

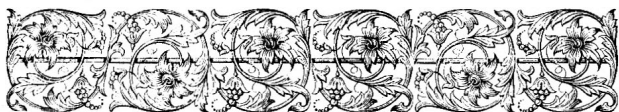
ELŐADTA

DR. RÉCSEY VIKTOR.

VESZPRÉM, 1895.

NYOMATOTT AZ EGYHÁZMEGYEI KÖNYVNYOMDÁBAN.

Balaton-vidéki régészeti kutatásaim némi eredménye.¹⁾

Az »Orsz. Régészeti s embertani Társulat«-nak 1890. évi 74. számú leiratával megbizattam, hogy a Balaton-vidéken, Zala-, Somogy- és Veszprémvármegyékben az ujabban előkerült régészeti emlékeket felkutassam.

Időközben pedig b. e. Nagy Imre Zalamegye monographiájának szerkesztője bizta reám Rómer Flórisnak e megye ókori multjára vonatkozó gazdag adatgyűjteményét, hogy azt sajtó alá rendezzem, illetőleg feldolgozzam.

Ez kutatásaimnak biztos alapul szolgálhatott úgy, mint Rómer azon jegyzőkönyveinek kivonatai, melyek az említett két más megyére vonatkoznak és melyekhez b. e. dr. Fröblich Róbert tagtársunk szivességéből jutottam.

¹⁾ Ezen jelentését szerző az »Orsz. Régészeti Társulat« 1891. évi január 27-én tartott választmányi gyűlésén olvasta fel.

Csakhogy *Rómer* ezen jegyzetei a nyolczvanas évek elejéig keltezték s az én feladatom felderíteni, a mi azóta, tíz év alatt ismét kiegészítésképp napvilágra jutott.

Ezen megbízatásban eljárván, tettem a Balatonvidéken régészeti kirándulásokat, melyeknek némi eredményét felmutatni, czélja ez időszaki beszámolómnak.

Elő sorban érdekelt engem az a római útvonal, a mely a Balaton északi oldalán vezetett el Veszprémbe s onnan Aquincumba, Valeria tartomány fővárosába.

A hagyomány szerint Antonius Itinerariumának nevezett római utikönyv nem szán ugyan ezen utunknak külön szakaszt, hanem csak a Fehérvárig vezető részét említi mint a Bécstől Itáliába vivő utvonal egy részletét.

Ezen, a Balaton északi partján keresztül Mogentianán (Fenéken) levezető utra nézve, ha nem is fontosabb, de mégis némi sulyt képező adalékok az imént elmondandók.

Várpalotától Veszprémig és Veszprémtől Vámoson keresztül Vázsonynak római utak nyomaira akadnak. És ez sok helyen a Vázsonytól Tapolczának s onnan Keszthelyig vezető országutak mentén levő mai községeknél mindjobban kimutatható.

És bár meg kell engednünk, hogy a rómaiak térfoglalása előtt a Peiso (Balaton) vizállásának sokkal magasabbnak kellett lennie s akkor már meg-

készíthették a veszprém-zalamegyei távolabb parti utat, követvén, mint mindig a természet kimutatta vonalakat; de midőn később a Balatont a Sió-csatorna által lecsapolták, ezen utvonaluktól a tőig szélesebb partokat nyertek, a mint ez a mai parti lelethelyekből kiviláglik.

Minthogy pedig a rómaiak előtt s alatt tudvalevőleg barbár népek is tanyáztak e partokon, belevszem jelentésembe az illető helyeknél előkerült más korbeli leleteket is.

Kezdem tehát *Veszprémnél*, a melynek határa annyira be van építve s újabb építkezések nem is dűlnak fel egész városrészeket, hogy ott jelentékenyebb leletről szó sem igen lehet.

Egy érdekes leletre bukkantak ott 1889. évi ősszel egy sziklának szétrepszésekor, midőn hamuval telt nagy urnában (mely eltörött) játékszerekül készült, kis edénykék kerültek elő. Ezek egy része a nemzeti muzeum őskori gyűjteményének XXXVI. szekrényébe került, másik részét a tihanyi apátsági muzeumban szereztem meg. (Veszprémi lelet 1, 2, 3. sz. a.)

Veszprémhez közel a káptalan birtokát képező *Jutas* pusztán sajátságos művű kapcsokkal ellátott sarkantyút, vas kötél-alakú zablát és széles, lapos patkót találtak. Ezek a népvándorlás korából való emlékek.

A Balaton partján lehaladva *Paláznakon* két mellképet ábrázoló római féldombormű került nap-

fényre körülbelül 80 cm. magas, lapos emlékkövön, mely *Jánossy* Gusztáv veszprémi kanonok tulajdonába jutott, s a melyet a nemzeti muzeum számára elkértem.¹⁾

Falu-Füreden a régi katolikus templomromnál római párkányos tégladarabokat találtam és ugyanott *Mórocza* kir. járásbirótól a nemzeti muzeum számára megnyertem egy ritka szép művű római üvegkorsót és egy könnycsepüvegcsét. Ezek véletlenül kerültek elő murva-(homok)-gödör-ásásnál egy egyszerű arany karikagyűrűvel, melyet az illető szőlőtulajdonos (*Farkas Lajos*) megtartott. *Balaton-Füreden* már a rómaiak is ismerték a savanyúvíz-forrást s ez újabb lelet mutatja, hogy itt bizonyos mértékben luxust is üzhettek. *Orbán* balatonfüredi gyógyszerész római érem-gyűjteménye, melyet nagyjából odavaló leletekből állított össze, szintén e mellett szól.

Nagy-Vázsonyban kerestem a *Mommsen* által ismerttetett 4141. és 4142. számú római feliratos emlékeket, azoknak azonban nyoma is elveszett.

Tót-Vázsony és *Aszófő* között a tihanyi apátság szőlősi birtokán érdekes római lelethelyre akadtam. *Wenninger* Mátyás, uradalmi ispán, szántás közben egy mérsékelt emelkedésű dombon a felszínre kerülő

¹⁾ *Csopakon Palotai* kanonok nyaralóját római alapokra építették 1882-ben és akkor ott temérdek római téglalap alatt csontvázakat, római ezüst érmekeket emeltek ki, melyek *Széchenyi* Imre gróf birtokába jutottak. *Palotai* kanonok tanúsága szerint egy római urna-öntő-minta a helyszínén elkallódott.

sok párkányos római téglá által a terület megmunkáltatásában meg lőn akadályozva. Ez arra indította, hogy nálam jelentést tevén, felforgattassa az illető területet. És ime, ott került elő egy római sirkő, mely homok-kőből faragva, talapzatával együtt 50 cm. magas, felső része, melyen a felirat van, 30 cm. magas és 35 cm. széles. Oldalai épen oly szélesek mint előlapja s a mint a két oldalba vésett domborművekből látszik, felső része letörött; mert jobbik oldalán egy sasnak fejnélküli teste, bal oldalán lefelé irányított lándzsa-vég látható. A felirat nem volt kőbe vésve, hanem csak belekarczolva s azért olvasása nehéz, melyről azt mondaná *Mommsen* »lectionis desperatae.« Betűi következők:

Lándzsa.

Sasnak
szárnyai
és lábai.

Dr. *Fröhlich* Róbert akadémiai főkönyvtárnok olvasása: (qui vixit) *anis* (50) *m*(enses) (II duos) *v . . olei m*(erenti) *p*(osuit).¹⁾ A harmadik sor dönt a

¹⁾ Az én saját leletemet ezen felolvasásom és papirpacsolatom alapján közölték *Mommsen* »Corpus Inscriptionum L.« III. kötetének »Supplementumában« 10,898. sz. a. és *Fröhlich* neve alatt szerepel, pedig az csak a közlő. Az eredetit e sorok írója találta a színhelyén.

felirat jellegére nézve. Ez, valamint az a körülmény, hogy Philippus Arabs egy ezüst pénze és edénytöredékek és csontmaradványok kerültek a kövel napfényre, azt mutatja, hogy sírkövel van dolgunk. A felirat első sorát kétesnek tartom; a harmadiknak második betűjét nem lehet kivenni, mert egy soronkívüli nagyobb karczolás zavarólag hat s így az itt eltemettetnek nevét sem tudhatjuk. A pénz kora után ítélve a hely a III. század közepétől keltezhető.

A nevezett dombon tovább ásatván, római kőragasszal összeállított széles alapfalakra, rengeteg sok párkányos téglára és egy boltívre akadtam, melynek további felkutatásában a beállott fagyos hideg megakadályozott.

Annyi tény, hogy ez egy eddigig tökéletesen ismeretlen lelethely, melynek nyomát *Rómer* kézírataiban sem találom. A dombocska újabb időben be lehetett fásítva, mert tetején most is kis liget van.

Kár, hogy bélyeges téglát nem leltem ott; azt azonban valószínűnek tartom, hogy a dombon, melyről a *Szőllősről Pécselre* vezető utra lehet látni, római őrhely lehetett; mert tetején egy kerek-épület falmaradványai vannak, melyeket még át kellene kutatni.

E lelethelynek keresett római utunkra nézve is van jelentősége.

Szőllőstől Pécselen keresztül *Vászolyba* indulva, ott az alsó erdőnek Botkó-szél nevű részén egy bronz tűt és egy vas nyilhegyet találtak. A vászolyi

plebánián szintén római feliratos köemlék maradványát találtam, melynek betűi B O M egy *duumvir* emléket örökítették meg. M V I R

A Balaton mai szélére leszállva *Örvényes* kath. temetője s a régi aszfőfi templomromjai közötti szántóföldekről halomszámra kerülnek elő római párkányos és vezetöcső téglák, melyekből egy-két nagyobb alakút a tihanyi muzeumba vittem. Bélyege egynek sincs.

Ott az aszfőfi pusztatemplom tözsomszédságában egy szavahihető, jómódu polgár (*Holzhauser J.*) földjén két évvel ezelőtt négyzetes köoszlop került elő, melyen állítólag felirat is volt. E sorok írója napszámokkal felforgattatta az egész körakást, melyet ott a mezőkről az ut szélére hordtak; de római téglakon és tégladarabokkal vegyes, erős, vastag mésztartalmu falragaszon kívül mit sem talált. A megbízható tulajdonos szerint hordtak el onnan követ Aszfőfőre építkezésre s így a feltűnő feliratos követ is beépíthették.

Ezen egész tóparti területet felásatni érdemes volna; mert *Rómer* jegyzetei szerint *Örvényesen* már 1727-ben a tóban falmaradványokra akadtak (*Korabinszky*).

Érdekes, hogy mily szép helyeket választottak ki a rómaiak. Itt is, mint Szöllösön a lelethelyhez közel üde kis ásványforrás bugyog elő a köves talajból.¹⁾

¹⁾ Mellette van egy régi román templom romja, melynek rajzát a többi romba dőlt balatonparti templomokéval együtt külön jelentésben az »orsz. műemlékek bizottságának« nyújtottam be.

Aszfőről kényelmes ut vezet a *Tihanyi* félszigetre, hol első tekintetre feltűnik az éjszakkéleti magaslaton végig huzódó óriási földsáncz. Ezt még mielőtt *Rómer* jegyzeteinek birtokába jutottam volna, *barbárkori földvárnak* ítéltém; mert a középkorban *Tihany* története szerint soha oly óriási néptömeg nem tartózkodott e szigeten és újabb korban még kevesebb hadi mozgalom színhelye volt e természettől védett vulkanikus krater. A rómaiak pedig, ha oly óriási erődöt akartak volna felépíteni, a maguk módja szerint a hegyekből helyben fejtett követ használtak volna erre. *Pisky* István várkapitánynak *Tihanyban* levő jegyzőkönyve szerint a Somogyból átszállinkózó török portyázókat néhány száz katonával tudtak a félszigettől visszajeszteni. Sokkal hatalmasabb, óriási népmozgalom emléke tehát e földvár, a mint a következők által részben már megbizonyodtam erről.

Az öregebb emberek tanúsága szerint a 40 kilométernyi területet elfoglaló sánczokon belül levő szőlőknek megművelésében számtalanszor ujjnyi vastagságú nagy fekete urnákat, telve hamuval és csontokkal találtak; de érdeklődés hiányában erre vagy más leltre ügyet nem vetettek.

Később megtaláltam *Rómer* véleményét, a ki kéziratában szintén pogányvárnak sejtí ezen bámulatos erődítményt s az ezt környező halmokat várkunoknak tulajdonítja.

Ezzel meg nem elégedve, feltörettem egy helyen a földsánczot s ott nyomban, két méter mélységben,

égetett föld és faszén-réteg között találtam agyag-orsó gombokat s átlukasztott agyag korongokat (2, a b c d, 3, 4.) (talán háló vagy szövőszék-nehezékek) milyenek *Lipp* Vilmos leleteivel is előkerültek Keszthelyen; durvább, rendkívül vastag nem korongon készült bütykös edények darabjait (5—8 sz.); szebb és jobban égettetekét (9—11.) és már ujbenyomás és bekarcolás által kezdetlegesen diszitett edényeket. (11—23 sz.)

Ezeken kívül eszközökül megfaragott és kihégyezett szarvasagancsokat, átlukasztott agyarakat, széthasított állatcsontokat zsomporszámra emeltünk ki. (23—38. sz.)

Megjegyzendő, hogy *Tihanyban* századok óta már nincsen vadnak való buvóhely.

Egész urnát én ugyan nem láttam ott, de megbízható emberem szerint egy hamuval és csonttal megtöltöttet kiemeltek távollétemben és mivel kincset nem találtak benne, a munkások szétverték s a helyben épülő pincze alapjába temették.

Legérdekesebb egy kőből faragott ékszer-forma, melyen kerékalaku bronz ékítmény látszik. Ez lehetett valami talismán-féle bijou, mely a szerencsekerekét tünteti elő (1. sz.). Végre ide tartozik még egy kőből faragott dugó (40.) és egy ismeretlen tárgy (39. sz.).

Durva agyag-edény darabokat rendkívül nagy számmal vetettek ki a szőlőforgatók és egy kőből való kézi malom korongot is találtak.

A *tihamyi földvár* külső sáncza, mint sétatám alatt sokszor felmértem, délnyugat felé 1700 lépés. A belső *Óvár* Huray dr. nyaralójától az ugynevezett Atila-dombig 550 lépés. A keleti pinczétől az aszföldi őrhelyig 150 lépés. *Lóczy* Lajos¹⁾ tihamyi kutatásai alkalmával *Cholnoky* mérnökkel pontosabb méréseket eszközöltünk, melyekről és az egész tihamyi földvárról máskor bővebben szándékozom értekezni.

Itt még meg kell emlékeznem arról is, hogy ezen földvárnak a község felé néző lejtőjén, az ugynevezett *Echo-domb* oldalán vannak oly népvándorlás korbeli *putrik*-nak nyomai, mint akár a tiszavidéki *csörsz*- vagy *ördög*-árkoknál az ottani földvárakon kívül. Odább az újabb temető és korcsma között már *Rómer kun-balmokat* sejtett. E sorok írója a legnagyobbat keresztül-kasul át is metszette és egész az aljáig felásatta. A kutatás eredménye az, hogy csakugyan emberi kéz által hatalmas kőhalmaz lőn odahordva, mint másutt is egy törzsfőnök teteme fölé; de ennek emlékeit már későbbi népek hordhatták el. Én csak a halom tetején, talán egy ölnyire akadtam későbbi csontvázakra, melyek mellékletei a Tihanyban sem egészen nyom nélkül lezajlott *Rákóczy-mozgalmak* idejére utalnak. Tapasztalati tény,

¹⁾ *Lóczy* Lajos sikerült felvételeket tett a tihamyi barlangokról is. Ezen fényképek sokkal sikerültebbek *Rómer* képeinél. A művelődéstörténelemre nézve mondhatatlan nagy veszteség volna, ha az intéző körök, »Balaton-Bizottság« stb. az omladozó ősi emberi építményeket romba dőlni engednék.

hogy ily halmok sokszor különböző korbeli leleteket tárnak elénk. A tetején ujabbkoriakat, alább középkoriakat, ismét alább rómaiakat, legalul őskoriakat szoktunk találni. A tihanyi halom csak a felső réteget igazolta.

Megjegyzem még, hogy a sáncz alatti sziklatalajban körös-körül mélyített barlangokat találni, melyeket szintén azon népnek lehet tulajdonítani mint őrhelyeit, melytől a bemutatott lelet származik.¹⁾ Ezeket az ősi barlangokat a keresztény kor felvirradásánál remeték választották lakóhelyül és oly módon építkeztek, mint akár a Salzburg sz. B. r. Mönchsberg sziklafalában fecskefészkek gyanánt látható, ős keresztény Maximus-kápolna és remete-barlangok. A tihanyi ősi barlangokat is azóta *remete lakások*-nak hívják. (A *leány-lakás* név csak az egyikre illik, melyben újabb időben huzta meg magát egy koros hajadon öreg apjával.) Keresztény korból első irott emlékünk ezekről a tihanyi apátság alapító oklevele, mely 1051. az ugynevezett *Uruskő* sz. Benedekrendü szerzeteseinek apátjáról tesz említést.

Római lelet édes kevés került elő a tihanyi félszigeten. Egész kutatásom ideje alatt csak egy hamis Neró-féle érmet, egy Constantinus-féle pénzt és egy római kis edénynek, talán balsamariumnak töredékét találtam. Ezek véletlenül is kerülhettek ide, mert *Rómer* sem tud római emlékről Tihanyban.

¹⁾ *Rómer* Fl. A magyarhoni lakott barlangokról. »Arch. Közl.« VII. 110.

A félszigetről a zalai partra visszatérve, találtunk Óvár alatt elpusztult árpádkori *Apáthi* nevű község területén (hol sok magyar régiség is kerül elő) egy bronz karika-gyűrűt, egy bronz pitykét és egy Constantinus-féle pénzt.

A parton tovább haladva az ismert római lelethelyhez, *Zánkához* közel *Ság* pusztán, az elpusztult községi temetőn, a r. kath. templom romjainak törszomszédságában római kereképület alapjait találtam, melyek létezését *Rómer*, *Fényes* megjegyzése után még kérdésesnek tartott.

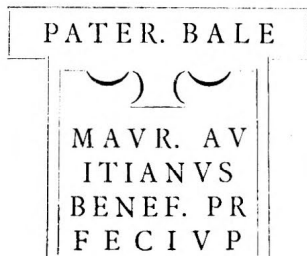
Ezen *Ság* pusztá *Dörgicséhez*, a kegyes tanítórend birtokához tartozik, hol azok az érdekes pannoniai szobor-művek és feliratos kövek voltak, melyek a jószágkormányzás nagylelkűségéből már a nemzeti muzeumba kerültek.

Ott Felső-Dörgicsén a régi román templom romjai között találtam szintén római párkányostéglakat.

Ismét lejjebb szállva a Balaton partjára, *Fülöpi*-ben a szőlők között egy présház szegletébe falazva római feliratos kőre akadtam, mely eddig ismeretlen volt. Erre úgy jöttem rá, hogy *Rómer* kéziratai szerint e szőlőben sok római téglá szokott előkerülni. Ilyeneket csakugyan nekem is mutatott elő a szőlőtulajdonos, a midőn továbbkeresve a feliratos kővön akadt meg a tekintetem.¹⁾

¹⁾ A szőlővel egy irányban van az elpusztult község román templomának romja s ez is ugyanazon szőlőbirtokhoz tartozik. Ezen egyházi műemlékről az illető országos bizottságnak tettem jelentést.

Feliratos kövünk csonka s úgy felül mint alul hiányos; habár felső része egyenesre van törve. A mellékelt pacskolatot ekként olvasom:

Pater Bale. Maur. Avitanus benefic(iarus) praefectus fecit i(ussu) etc.

Az első sor mintegy capitélen levén, szélesebb. Az első sorban B áll V helyett és az az egész szó *vale*-nek olvasandó: Pater Bale, Atya Isten veled! Az utolsó sornak fele le van ugyan törve, de a betűk oly határozottan indulnak, hogy tisztán kivehető a »feci v. p.«

Az emlékkő capitéle 48 cm. hosszú, alja 34 cm. magas s ugyanannyi széles.

Ezen leletem annál tanulságosabb, mert csak egy félóránnyira kell gyalog tovább haladnunk, hogy az ugyancsak elpusztult *Ecsér* községnek nagyon érdekes román templom romjához érjünk és megláthatjuk délfele néző alapfalában a *Mommssennél* 4131. szám alatt közölt feliratot. Ezt is lemásoltam és tökéletesen megfelelőnek tartom a közlő olvasásával.

Q.TITIVS BRIMO
IVS. FILIE.IVSTE.M.
PIENTISSIME.AN

Ettől egy negyedórányira a *Rélsarok* pusztánál megtaláltam száz lépésnyire a Balatontól azt a római épület-maradványt, melyet még *Rómer* 50 lépésnyire benn a tóban levőnek vélt.

Sz. Békállán már nem lehet fellelni a *Mommsen* által közölt 4139. és 4140. számú római feliratokat.

Kékkuton előtaláltam az elveszettnek hitt 4135. számú feliratos követ a *Harasztos* nevű szőlőhegyen, hol a felső részét letörték és egy présház építésénél befalazták. Ily módon elveszett a

1. V. F

2. P. ANTONIVS

3. VRSIO-t tartalmazó darab és ismét előkerült a következő rész: N 3.

IT ALBANIAE 4.

MAXIMAECC 5.

ET ANTONAE 6.

MAXIMILLAE.FI 7.

DE AN XXV 8.

H S E 9.

A 3. és 8. sorban az N után nincs hiatus mint *Mommsen* jól sejtette, hanem üres térség; az 5. sorban nem OC mint a *Corpusba* beküldték, hanem két CC látható; a 7. sor végén én nem tudok L-et kivenni. Az emlékkő kiemelkedő kerettel jelenlegi törött állapotában 62 cm. hosszú és 58 cm. széles.

Kékkutról elhozatta a kegyes tanító-rendiek gazdatisztje Dörgicsére s onnan a nemzeti muzeumba szállíttattam.

Kékkuton lepacskoltam még a kath. templom küszöbén levő 4136. és 4137. számú feliratokat. Ezek azonban a szép domborműves diszitményeket kivéve a ki-be-járók patkói által annyira elkopottak, hogy alig lehet néhány betűt kivenni azon felirataiknak, melyeket Rómer még 1863-ban beszolgáltatott *Momm-sennek*. Ezen 27-éves koptatás után még megmenthető darabokat az említettem buzgó gazdatiszt (*Hertelendy I.*) ki fogja emeltetni és más kövekkel felcserélni.

Az egyik — a 4136. sz. — a templom bejáratánál a lépcsőbe van befalazva. Pacskolatom szerint most már csak következő betűk olvashatók rajta:

1. AN. LXX. AVR. // O
2. — NVS /// ET. ROM ///
3. // / / R // / M ///
4. RONES. ET. ///
5. ///// TITVL////
6. /// P. ///VERVM

Egy Aurelius stb. nevű 70 éves római, övéi emlékének állította.¹⁾ Mindkét oldalon szép oszlopok, alatt egy urna szőlőindákkal és levelekkel van kifaragva. Magass. 1.109 m., szélessége 0.634. m.

A másik (4137. sz.) ugyanazon helyen, a kékkuti templom küszöbén van igen lekoptatva.

¹⁾ Fröhlich a C. I. L. III. Supplementumában 10,899. sz. a. sokkal többet olvas ki belőle.

Felső részén díszes homlokzat van kifaragva rózsaeiktménynyel; jobbról-balról oszlopdiszszel; alant az előbbiéhez hasonló amphora. Pacskolatom tanúsága szerint most már csak a következő nyomok betűzhetők ki rajta:

1.	D. M.	Fröhlich olvasása: D(iis)
2.	P. DV BIA	M(anibus) P. DV BIA H(ic)
3.	H. S. E	S(ita) E(st) AN(norum) LXX.
4.	N. LXX. P.	P. (Dub) IVS. S(criba) M(uni-
5.	/// IVS. S. M.	cipii) (Moguntianae) AN(no-
6.	/// AN. LXXX	rum) LXXX . . . C(aris-
7.	/// C. P. ///	simae) P(osuit.) ¹⁾

Az 5. sor elején Rómer még ISPI betűket, Mommsen meg IS.P.TIVS-t látott; de ezek, valamint Veszprémi delfinjei is bizony lekoptak onnan. E szerint ott nyugodott P. Dubia 70 éves asszony, melynek emlékére 80 éves férje, a római Keszthely (Moguntiana) irnoka állíttatta e sirkövet.

Nem hiába ismerték már a rómaiak a kékkuti savanyuvíz-forrást, gazdag lelethelye is ez a római időszaknak. Volt itt a Nymphák tiszteletére állított oltárkö is, melyet *Mommsen* 4133. sz. a. közölt, de ezt már nem találtam ott. Még egy sirkő (3689. sz.), mely Ingenua római urnő emlékének van szentelve, került Kékkutról a nemzeti muzeumba.²⁾

¹⁾ Fröhlich u. o. 10,900. sz. a. nem vette észre az A-t a DV BIA szóban.

²⁾ V. ö. alább a Csab-Rendeken talált római sirkövet.

Kevéssel *Lipp* Vilmos halála előtt beküldtek neki innen egy hasonló bronz övcsattot, valamint egy arany gyűrűt, mint a milyeket ő lelt a dobogói sirmezőn Keszthelyen. Hova lettek ezek, nem tudni.

Kékkutról délnyugatnak *Nemes-Káptalan-Tóti* uj lelethelynek bizonyult, midőn szántás közben római feliratos kövekre bukkantak.

A két római oltárkö egyikének magassága 111 cm., feliratának belső mezeje 36 cm. magas és 35 cm. széles. A homlokzata 43 cm. széles és körkörös vonalakkal díszített.

A felirata következő:

1. I. O. M. Olvasása: I(ovi) O(ptimo)
2. I V. CE XERI. M(aximo) IV(lius) CELERINUS.
3. N V S // V(otum) M(erito) L(ibens)
4. V. M. I S S(olvit).

Jellemző az X (L)-nek alakja a 2. sorban, mely *Cagnat*- (Cours d' Epigraphie Latine) szerint a II. századra utal. A negyedik sorban levő X (L) kétséges.

A Káptalan-Tótiban talált másik feliratos oltárkö sokkal keskenyebb és kisebb mint az előbbi. Felirata kezdetleges karczolás és gond nélkül készült. Fennmaradt betűi:

I. O. M.	I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
F K A V I V //	FLAVIVS FORTIVS
F O R T I I //	V(otum) S(olvit) L(ibens)
V. S. K. M.	M(erito).

Ezeket Tóth Gábor házából hozattam el és vitettem a m. nemz. muzeumba.*) Erre nézve tanum *Bolgár* Károly plebános, kinek szives közvetítésével tudtam az emlékköveket megszerezni.

Ettől ismét éjszak-nyugatnak *Gyula-Kesziben* a kath. temetőben *Csigó* Pál földbirtokos családja sirboltja fölé kápolnát építtetvén 1885., kerek épület alapfalára bukkantak és lerozdásodott vaskardnak bronz-markolatát, bronz-gombostűt és több kisebb bronztárgyat találtak, melyek kereskedő kézre jutottak.

Innen egy félóránnyira *Diszely* a Vázsonyról a kapolcsi völgyön keresztül vezető, kitünő utba csván, gyakori leletek által igazolni látszik azt a véleményt, hogy az ugynevezett *hideg-völgyben* a sziklás-hegy oldalába vágott s most századok óta elmohosodott műutat rómaiak építették. Akkor ugyanis újabb korig az egész völgy még vízben uszott.

Ezen *Diszely* és Mindszent-Kállya között egy *Kosállás* nevű pusztán néhány év előtt római téglák között urnákat és arany pénzt találtak, melynek hamar gazdája akadt.

*) Ez utóbbi körülményt majdnem van okom sajnálni, mivel eltekintve attól, hogy én szereztem meg az eddig ismeretlen feliratokat, *Mommsen* idézett forrásművében ezek is *Fröhlich* Róbert neve alatt szerepelnek. Ez ellen a b. e. tudós előtt óvást tettem, mikor a correcturát mutatta és a kiigazítás még sem történt meg. Nem akarom az általam nagyrabecsült tudóst e miatt elmarasztalni; de az igazság érdekében kell óhajtanom, hogy saját leleteim, mint más feliratok is, az illető gyűjteményben, az én nevem alatt forduljanak elő.

Tapolczán a pósta-utczában újabb időkben is római téglából alkotott sirhelyekre szakad a kocsiút.

Sümegtől nem messze Csab-Rendeken *Darnay Kálmán*¹⁾ római sírkőre bukkant. Ennek egyik töredékén jobbra egy férfi alak és balra fiatal leánynak mellképe van domboru műben kifaragva. További ásatásainál ugyanezen helyen *Darnay* szikla-alapzatu sirüregben kölapok között egy fiatal, női csontvázat, vállán csinos bronz-fibulát, keblén két kihegyezett bronz-kupot a mellvértről, csipőinél gyönyörű tűt, nagyon tetszetős alaku edénykét és egy Hadrián-korabeli érmet talált. A kölapok egyike feliratos és a következő szöveget tartalmazza:

IV. INGENUA Olvasása: IV(lia) IN-
CONIVGI. SVO. ET. GENVA CONIVGI.
FILIAE. DE. SVO. POS. SVO. ET. FILIAE. DE.
SVO. POS(uit).²⁾

Ez a feliratos emlék alighanem közel vonatkozásban van azon, Kékkuton talált római sírkővel

¹⁾ Szentmártoni *Darnay Kálmán* nagy jelentőségű gyűjteményének kiválóbb tudományos értékkel bíró tárgyairól dr. Szendrei János értekezett az »Arch. Értesítő« 1890. évf. 240—44 l. ily czim alatt »Csab-rendeki leletek.« Hét ábrával és képes táblával. Itt Szendrei a bemutatott régészeti emlékek kapcsán joggal mondja: Zalának híres régészeti pontjai vannak: Sümeg, Tátika, Szigliget, Csobáncz, Rezi és Somlyó középkori várak omladéka alatt az őskorok emlékei is mindenütt fellelhetők.

²⁾ Pacskolatom a bécsi egyetem archeol. seminariumában is megfordult és ott a betűk alakjáról ítélve, feliratunkat a K. u. III. századra teszik.

(3689. sz. C. I. L.), melyen a 60 éves Ingenuának emeli az emléket Adjutor Libertus.

A csab-rendekit még maga Ingenua állítja férjének és leányának saját költségén (de suo).

A tapolcza-vidéki római telephez tartozik *Pusztá-Dörögdő* is, hol *Darnay K.* minap egy sírban egyéb római emlékekkel együtt római fogadalmi oltárt talált. A hozzám szíves figyelemből küldött pacskolat szerint a következő szöveg betűzhető ki:

1. MARTI. DIIO	1. Marti Deo
2. //// RACIVS ///	2. . . . racius
3. AVGVST ////	3. augustalis
4. /// P. D. S.	4. posuit de suo
5. V. SO.	5. votum solvit
6. M.	6. merito.

Annyi bizonyos hogy itt *Marsnak* szentelt fogadalmi oltárral van dolgunk, Az első sorban levő II. *Cagnat* szerint (Cours d' Epigraphia Latine 1890. Paris. p. 3.) a császárok idején *E* betű gyanánt szerepelt.¹⁾

Augustalis Augustus által alapított papi tisztség, melynek feladata volt azon ponton, hol az utak keresztezték egymást, az istenségeknek oltárokat emelni.

Tapolczától délfelé a kisapáti határban *Disca* nevű pusztán 1889. évi ősszel szőlőforgatás alkalmával római sírokra akadtak. A felírás és disztítés nélküli

¹⁾ Dr. Récsy Viktor »Római fogadalmi oltár Pusztá-Dörögdőn« Arch. Értesítő 1895. I. f. 95. l.

nagy kőlapokat láttam, valamint a kördíszszel ellátott óriási római téglákat el is vittem magammal mert a csontvázak mellékletei, bronz lándzsa-vég stb. már a székes-fehérvári főgyimnasium muzeumába jutottak.

Itt nagyon érdemes volna tovább ásatni, mert a tőszomszédságban levő *Sz. György* hegy oldalán néhány évvel ezelőtt egész urnával Gordianus-féle érme-
ket hozott a véletlenség napvilágra. Ezeknek javát *Csigó*
Pál főszolgabíró a nemzeti muzeumnak küldötte be.

Tapolczától délre *Raposkán* 1884-ben ujjaépítették a templomot s az alapásánál egy urnában bronz fibulákat, oly karpereczeket s kosárkás, ezüst függőket találtak, mint a milyenek a Lipp-féle keszt-helyi leletet oly jellemzetessé tették.¹⁾ A tapolczai esperes egy fővárosi lapszerkesztő útján a nemzeti muzeumnak küldötte be; de a közvetítés nem teljesítettén, e sorok írója személyesen utána járt a dolognak és sikerült a fontos leletet a nemzeti muzeum számára megmenteni. Némi nyomaít egyszerű bronz karikák alakjában láttam Tapolczán egy papnál és egy építésznél.

Rómer kézírataiban Tapolczát véli Caesariánának; de ott még nem akadtunk annyi római emlékre, hogy a római utvonal oly fontos állomáshelyének bizonyulna.

Habár másrészt tény, hogy a Vázsonytól a kapolcsi völgyön és Tapolczán át vezető kitünő

¹⁾ Hasonlókat mutatott be dr. Szendrei J. Darnay K. gyűjteményéből. Ide *Lesencze-Tomajról* kerültek. Arch. Ért. 1890. évf. id. h.

országutnak több pontján a római alkotásnak nyomára akadunk. Így *Lesencze-Istvádnál*, így a gazdag római lelethely gyanánt ismert *Lesencze-Tomajnál*.

Lesencze-Tomajon Deym gróf üvegházának falába illesztve találtam a *Mommsen-nél* 4128. számú római oltárkövet. Lepacskolása függélyes helyzete miatt nagy nehézségekkel járt. Mindamellett rajta még a következő szöveg betűzhető ki:

I. O. M.	
TI. FLAVIV///	Titus Flavius Severus álli-
SEVERUS	totta fel az oltárt Jupiter
VR. PRO	tiszteletére, a saját és övéi-
SE. ET. SVIS	nek üdvösségére.

Rómer Fl. még más állapotban látta ez emléket. Én az oldalán domboru műben kifaragott korszónak már nyomát sem láttam az oltárkövön.

Ebből látszik, hogy az egyes népek uralmának ily emlékeit bizonyos időközökben ellenőrző vizsgálat alá venni nem csekély jelentőségű. Egyik másik elvész, újabbak kerülnek elő és meglevők az embereknek irántuk való érzéketlensége miatt sokszor jellemzetes tulajdonságukat veszítik el.

Ezen utvonalba esik *Töreki* puszta, mely nevét tulajdonosától vette és melynek egyik kiemelkedő dombján római őrhelynek alapjai láthatók.

Nem messze vannak a *Salföld* pálos kolostor és templomnak romjai. Kies fekvésű magány ez, százados sudár fák árnyékos völgyéből a Balaton verőfényes tükrére van a kilátás. B. e. *Csigó Pál*

orsz. képviselő, ezen terület birtokosa, kísért oda, hogy felkeressem a *Mommsen*-nél jelzett 4130. számú római feliratos emléket (I. C.AN. IV. S. T. II.), mely állítólag a templom szép karcsu, gótivezetű falmaradványaiba volt falazva. Hiába kerestük; ennek is már nyoma veszett.¹⁾

Balaton-Edericsnél hat év előtt egy utmester négyszögletes kövekből szabályosan megépített római utra akadt.

Néhány évvel ezelőtt *Badacsony* szőlőhegyen gyönyörű római bronz-szobrot találtak. Ez a szőlő-tulajdonos b. e. dr. *Pados* tördemiczi tusculumába, azóta bekövetkezett halála után a nemz. muzeumba került. A ritka műbecscsel bíró római emlék *Abundantia* v. *Fortuna* istennőt ábrázolja és nem mint ő hitte *Pomonát*.²⁾

Ez is egyik bizonyítéka annak, hogy a rómaiak már nagyban művelték kitűnő balaton-parti szőlő-hegyeinkét, a mint erről a római történetírók is tanuskodnak, hogy a »*lacus Peiso*,« szép szőlőkkel van koszoruzva.

Tátika vidékén sovár szemekkel néztem a nagy számú kunhalmokat, de sem időm, sem költségem nem volt reá, hogy mindjárt felkutathattam volna.

¹⁾ *Csigó* Pál kedves eszméje volt, hogy ezen birtokán ásni és kutatni fog. Terve alighanem sirba szállt vele.

²⁾ Lásd sikerült képét és behatóbb meghatározását dr. *Récsey* V. »*Pannonia ókori mythol. emlékei*« (1894.) XII. és XIII. sz. képtábláját és a szöveg 88. lapját.

Keszthelyhez közelítvén, *Diás szőlőhegy* vonta magára legnagyobb érdeklődésemet, mert ott szórványosan már találtak azon leletekhez rokon tárgyakat, minők a *Lipp* által felfedezett sirmezőket különösen jellemzik. (A korán elhunyt kutató tapasztalt segédeit, a keszthelyi *Sírsom* testvéreket meg is biztam, hogy a phylloxera-pusztította területen béreljenek számomra alkalmas részletet; de tanári kötelességem másfelé szólítván, e szándékom eddig csak terv maradt.)

Keszthely a balatonvidéknek legnevezetesebb régészeti pontja. Eltekintve attól a rengeteg sok római emléktől, mely már előkerült *Fenéken* (Mogentianá helyén) és ott még el van temetve, csak a *dobogókői* és *páboki* népvándorláskorbeli sirmezőkről kell említést tennem, melyekkel *Lipp Vilmos* dr. Keszthelyt világhírűvé tette. A British Muzeum Londonban, a berlini császári muzeum és a párisi Louvre mint magyar népvándorláskorbeli specialitásokat mutogatják a keszthelyi leleteket.¹⁾

Keszthelyen újabb időben Fenéknél nem lehet kutatásokat eszközölni, mert a gróf esküdt ellensége a régészeknek azóta, hogy valamelyik lovászának gondatlansága miatt egy kedvencz fajlova eltörte lábát és ez a furfangos ember a szegény boldogult

¹⁾ Ha a buzgó *Lipp* dr. nem lett volna pap, egyedül ezen keszthelyi sikereiért megtették volna a magy. tud. akadémia tagjává. Külföldön nagyobb elismerésben részesült, mint hazánkban; mert minálunk nem csak a dohányra, hanem már a tudományra is kiszabják a monopóliumot.

Lippnek kutatási árkára fogta a baj okát. Sem én, és később *Fröblich* sem állapíthatta meg, hova tűnt el a grófi kastélyból a *Mommsen* által ismertetett 4125. és 4126. sz. két római oltárkö.

A keszthelyi gymnasiumban van szintén egy töredék, mely egy római sírkő maradványa. Szövege:

CAEC(il)

ITN

T. CAE

S. S

Keszthelyen *Deininger* igazgatónak is volt egy gazdag gyűjteménye római és népvándorlaskorbeli leletekből. Ujabb keltü egy szép Triton, melynek rajzát sem sikerült megszerezni. Ezen keszthelyi leleteket D. magával vitte Gödöllőre.

Igen tekintélyes kis gyűjteménye van keszthelyi leletekből *Csák Árpádnak* is. Ebből egy kis bronz Hercules-szobrocskának képét közlöm »Pannonia« mythologiai emlékei között is.¹⁾

Keszthely és *Szent-György* között épült vasut munkálatai között egy la Tène-korbeli fibulát találtak, melyet Kanizsán láttam *Grünvald* nevű gyűjtőnél. Ez a római broche-tű a magas sajátos diszével és leleményes záraival, épségével a nemzeti muzeum fibula-gyűjteményében is kitűnnék.

A keszthelyi municipium határából való alighanem az a római oltárkö, melyet 4124. sz. alatt *Mommsennél*

¹⁾ Dr. Récsey V. »Pannonia ókori mythol. emlékei.« XXIII. tábla.

már *Rómer* ismertet mint *zala-apátii* leletet. A helyszinén pacskolatot vettem róla és a következő szöveget állapítottam meg:

1. NEPTNO	Az első sorban az első N
2. IVLIVS	az E-vel »litterae contiguae«-t képez. A második
3. LVPVS	N megvan fordítva és így
4. PRO. SE. E	V-t is rejt magában. A 4.
5. SVIS. V. S	5. sorban az utolsó E-T-vel
6. L. M.	

contiguatiót képez és *et*-nek olvasandó.

Mommsen az 5. sorban SVIS. C. S (suis caris, consanguineist) olvasott; de *Rómer* 1881. évi jegyzeteiben már megvallja, hogy közelebbi megtekintésre V. S. (votum solvit) betűket ismert fel, és ezt az én pacskolatom is bizonyítja *Rómernek* korábbi olvasásával szemben (Arch. Ért. 1879. évf.).

A Neptunnak szentelt római oltárt Julius Lupus (Farkas Gyula) állította saját és övéi lelke üdvösségére, (pro se et suis votum solvit lubens merito). Ez emléket is a nemz. muzeumba közvetítettem.

Zala-Apátiban Forster apátsági számtartónak is volt sok római és népvándorlaskorbeli lelete, melyek nagyrésztét Németországba szállította midőn hazájába visszatért. Az ő szives figyelmeztetése indított arra, hogy az uradalmi bükkös erdő szélén levő halmok egyikét felásattassam; de néhány jelentéktelen római cserépdarabokon kívül semmit sem találtam benne.

Csak mellékesen emlitem meg itt, hogy *Zala-Apátinak* legértékesebb emlékei a régi kereszténykor

épületmaradványai. Ezek rajzait a régi *Zalavár* (Mosburg) maradványainak régészeti méltatásával más helyütt közöltem.¹⁾ Azóta ezen oly jellemző Azóta ezen oly jellemző emlékek rajzát nemcsak egy nagy magyar történeti vállalat²⁾ reprodukálta, hanem egy nagy tekintélyű külföldi munka bizonyítékok gyanánt hivatkozik rájuk.³⁾

A Balaton-vidék római lelethelyeihez tartozik még zala-megyei *Pölöske* is. Onnan 1887-ben, midőn felejtethetlen mesterem, *Paur Iván*, *Széchenyi* István tudós levéltárnokával a »Sopronmegyei Régészeti Társulat« megalapításával vesződtem, *Széchenyi* Béla gróf *pölöskei* birtokáról egy gyönyörű kivitelű, római bronztörhüvelyt adományozott új társulatunknak. Ezt a Sédnek Zalába szakadásánál, mederszabályozásnál találtak Pölöskén.⁴⁾ Teljes hossza 224 mm. szélessége 48 mm. kisebb átmérője, a hegyénél 22 mm. Széles két lapját préselt domborműves diszitmény emeli. Előlapján két venyige hajt ki kettős fülű vázából; szimmetrikus fürtjeik, leveleik és a fürtöket csipdeső

¹⁾ »Arch. Értesítő« 1892. évf. 58. l. Récsey Viktor »Zalavári emlékek.« Két képes táblával.

²⁾ Szilágyi Sándor »Magyar Nemzet Története« millenniumi diszmunka.

³⁾ Strakosch-Graszmán »Geschichte d. Deutschen in Oesterreich-Ungarn« I. Band. 1895. S. 424. »Zustand der Ostmark in Pannonien.« »Funde in Zalavár.«

⁴⁾ Ezt, »A sopronmegyei régészeti társulat« 1888. évi rendes közgyűlése alkalmával közölte *R. V. az Arch. Ért.* 1888. évf. 382. l.

madarak élénkitik a lefelé keskenyülő mezőt. E diszítés fölött gyöngysorokkal kerített lapon három sorban olvasható e jellemző kívánság:

V T E R E »Használd szerencsésen!« Hátsó

F E L I C lapján, melyen a szíjfogó karika

I T E R rozsdamaradványai vannak, kö-

zépelt szintén venyige fut végig, melyet két oldalt gyöngysoros vonalak választanak el a többi mezőtől. A fönnebbi feliratnak megfelelőleg itt gyöngysoros karikával kerített képet látunk. A képen egyenes hátú széken ül a főalak és három ujját fölfelé tartja, miközben három kisebb alak tiszteletteljesen feléje fordul. Ez egy előkelőbb pannoniai család tulajdona lehetett.¹⁾

Ha képzeletben visszatérünk Tapolcza felé, a mint valóságban is többször megtettem ez érdekes utat, ott mindenki előtt a csabrendeki régészeti kincsbánya köti le a kutató figyelmét. Nem is említve *Darnay* Kálmán ritka gazdaságu magángyűjteményét Sümeghen, mely nagyobbbrészt csabrendeki kő-, bronz- és vaskori leletekkel dicsekedhetik, továbbá nem említve az ott talált óriási etrusk bronzedényeket, az ugyanonnan előkerült ritka teljességű éremgyűjteményt, legujabb időben is ismét egy szép római bronz szobrocska és néhány neolithkori leletre bukkantak ott.

¹⁾ L. képét és körülményes leírását Bella Lajostól az »Arch. Ért.« 1890. évf. 362—366. lapjain »A sopronmegyei muzeum néhány érdekesebb tárgyáról.«

Urtáról nagyon diszes bronz nyakék került minapában e gyűjteménybe, valamint a Sümeghtől nyugatra eső *Vásárhelyről* 1400 db. Lengyel Zsigmond korabeli s erdélyi ezüst pénzt.

Hajagosról a magyar rézkorra vonatkozó érdekes lelet, egy rézből való fibula jutott e magángyűjteménybe.

A *berki* malmi római castellum mellett elhaladván *Sárosdra* érünk, mely ismét egy urna-temető emlékeit szolgáltatja.

Mindebből látszik, hogy a Balatonnak ez éjszaki partja folyton-folyvást bő anyagot szolgáltat a régésznek tanulmányozásra.

Nem tévesztendő ugyanis szem elől, hogy itt csak olyan újabb adalékok vannak felsorolva, melyeket e sorok írója rövid balatonvidéki tartózkodása óta saját tapasztalatai révén egybegyűjtött.

Annyi eredménye már is van eddigi kutatásainak, hogy mind jobban mogbizonyodik *Rómer* kézírataiban kifejezett ama vélekedés, mely szerint nemcsak Mogentianis-, Caesariana-, Osonibus-, Florianán (Fenék, Lesencze-Tomaj, Tapolcza, Vázsony, Veszprém, Palota és Fejérváron) keresztül vezetett egy római út, hanem a római uti könyvekben nem említett, mert későbbben (a Balaton lecsapolása után) készülhetett alsó parti utvonal Veszprémtől Vörösberényen, Felső és Alsó Eörsön, Palaznakon, Kövesden, Balatonfüreden, Aszófőn, Örvényesen, Ságbon, Zánkán,

Fülöpin, Ecséren, Salföldön, Badacsony-Tomajon keresztül létezhetett, mely Meszes-Győröknél vagy Balaton-Edericsnél szakadt a *diási* szőlők alatt Fenékre induló korábbi utba.

Ezt tovább tanulmányozni lesz legközelebbi kutatásaimnak célja.

